

LANDBOUW EN NATUUR: SCHEIDING VAN TAFEL EN BED, LAT-RELATIE OF VREEDZAME COEXISTENTIE?

Het is de laatste decennia tot in den treure betoogd en beleden: de huidige landbouwmethoden zijn zo effectief in het koesteren van de paar soorten die hoogproductief zijn en inkomen opleveren, dat de overige soorten het hazepad kozen. Zo hebben de volledig door de mens beheerste en overheerste landschappen zich als een olievlek verspreid en de tot voor enkele decennia in de agrarische landschappen aanwezige natuur naar uithoeken en overhoeken verdreven.

Het tot in de veertiger jaren gelukkig ogende huwelijk tussen cultuurlandschap enerzijds en flora en fauna anderzijds is daarmee in een 'gruesome twosome' ontaard; een tweetal dat niet buiten elkaar kan, maar elkaar voortdurend dwars zit en het leven zuur maakt. In streken met overwegend arme zandbodems zelfs zo zuur dat veel natuurgebieden tegen wil en dank op de cultuurgebieden zijn gaan lijken. De vegetaties in die natuurgebieden zijn monotoon en arm aan soorten; men ziet er voornamelijk vergraste heidevelden en bossen, met Knolrus volgroeide vennen en moerasgebieden die door Liesgras óf Moeraszegge óf Riet gedomineerd worden.

Halverwege de zeventiger jaren heeft het Ministerie van Landbouw een regeling in het leven geroepen die het tij moest keren en de echtelieden weer 'on speaking terms' moest brengen: de Relatienota. De naam is afkomstig van een nota die een beschrijving gaf van de veranderde relatie tussen landbouw en natuur in de agrarische cultuurlandschappen. Het vastgelopen huwelijk moest weer vlot getrokken worden, het rijk legde de centen op tafel voor een omgangsregeling.

Het was het startsein voor het opzetten van een uitgebreid systeem van beheersovereenkomsten, waarbij de boer natuuronvriendelijke handelingen nalaat en/of de natuur een handje helpt in ruil voor vergoeding van de daarvoor gederfde inkomsten.

Simultaan met het aanwijzen van zogenaamde beheersgebieden - gebieden waar de eerdergenoemde beheersovereenkomsten afgesloten konden worden; het woord geeft al aan dat de mens daar blijft domineren - moeten volgens de Relatienota ook reservaatgebieden worden aangewezen. Dat zijn de gebieden waar het betalen van vergoedingen voor het gewenste natuurvriendelijk eindbeheer zo duur uitvalt dat het voor de overheid voordeliger is om die gebieden te kopen en door de natuurbescherming te laten beheren.

In Limburg zijn inmiddels na vele jaren van praten, palaveren, onderhandelen en soebatten - het begon allemaal zo ongeveer in 1980 en nog zijn er streken in Limburg (Noord-Limburg-west buiten de ruilverkaveling Melderslo) waar geen hectare is aangewezen! - circa 8700 ha Beheers- en Reservaatgebied in beheersplannen vastgelegd.

Om snel te schetsen hoe de vastgelopen relatie tussen landbouw en natuur her en der weer op gang geholpen wordt, nog wat van die koele getallen: Van de aangewezen Relatienota-gebieden is circa 5050 ha reservaatgebied. Daarvan was per 1 juli dit jaar ca. 830 ha verworven. In de jaren 1990 tot en met 1993 kostte dit de overheid ca. f 8 miljoen voor de aankopen die naar Limburgs Landschap en Natuurmonumenten gingen (261 ha), d.w.z. ca. f 31.000,- per ha. Voor de totale 830 ha in Limburg heeft de verwerving nu ca. f 26 miljoen gekost. De jaarlijkse kosten bedragen ca. f 4 miljoen.

Ongeveer 2400 ha ofwel 33% was per 1 juli 1993 onder een beheersovereenkomst gebracht bij in totaal 532 boeren. Van de oppervlakten onder overeenkomst viel op 1 januari dit jaar 47% onder het lichtste beheerspakket, het zogeheten passief beheer, dat wil zeggen het instandhouden van reliëf, bestaande waterhuishoudkundige situatie e.d.

Nog eens 19% viel onder de lichte pakketten met actief beheer, d.w.z. wintergasten-, buffer- en/of randenbeheer. De rest (34%) viel onder de pakketten voor 'zwaar beheer', d.w.z. pakketten met uitstel van de maai- en/of weidedatum.

De totale kosten van de beheersovereenkomsten in Limburg zijn nu ca. f 1 miljoen per jaar. Ter vergelijking: het onderhoud van heggen en poelen in het Mergelland en in het Limburgse Maasheggen-gebied door boeren via de Regeling Onderhoud Landschapselementen kost elk jaar ca. f 0,8 miljoen.

U zult wellicht zeggen: een mooie subsidie-regeling, die moeten we zeker in stand houden! De natuur die hoort bij arcadische boerenlandschappen wordt gered én de boeren in suboptimale landbouwgebieden hebben een alternatieve inkomstenbron.

Voor velen blijven er echter enkele prangende vragen overeind bij dit alles. In de eerste plaats: leveren de beheersovereenkomsten wel resultaat in de zin van behoud van soorten en van levensgemeenschappen? En: levert het wel een duurzaam resultaat op? Wat als de opvolger van boer X die altijd overeenkomsten afsloot besluit om er toch maar een grote maisvlakte van te maken? Hebben we dan niet jarenlang overheidsgeld in de zee gegooid? Naar het resultaat van de beheersovereenkomsten wordt naartog onderzoek verricht - in dit nummer ziet U voor de tweede keer de resultaten van zo'n onderzoek.

Echter, slechts voor één beheersplangebied in Limburg kon er al een vergelijking gemaakt worden tussen de uitgangssituatie en de situatie vijf jaar na het in werking treden van het beheersplan: dat gebeurde voor het gebied Mergelland-Oost, zie het Maandblad van mei 1992. De belangrijkste conclusies waren:

- Over de ontwikkeling van de vegetatie in hoogproductieve graslanden met overeenkomsten kon - gezien de korte periode gedurende welke de betreffende overeenkomsten van kracht waren - geen uitspraak gedaan worden;
- In meer dan de helft van de vegetaties waarvoor een vergelijking gemaakt kon worden was de toestand nagenoeg hetzelfde gebleven. Het ging daarbij veelal om redelijk tot zeer goed ontwikkelde vegetaties die zich konden handhaven door hun ligging in voor de landbouw marginale of onrendabele terreinen;
- Een positief effect van beheersovereenkomsten was te zien bij zware beheerspakketten in enkele percelen, met plaatselijk matig soortenrijke vegetaties.

De effecten zijn na één beheersplan-periode van zes jaar dus nog niet erg duidelijk. Het lijkt er op dat met name goed ontwikkelde vegetaties in voor de landbouw ongunstige terreinen zich handhaven, maar dit is waarschijnlijk voor een belangrijk deel een gevolg van de beperkingen die de landbouw daar altijd al ondervond als gevolg van reliëf, een natte bodem en dergelijk.

ke. Dat een toename van de soortenrijkdom van de vegetatie na zes jaar slechts zeer plaatselijk geconstateerd kon worden is overigens niet erg verrassend voor diegenen die de ontwikkelingen in door de natuurbescherming gekochte graslanden volgen. Het herstel van de soortenrijkdom verloopt ook in veel van die graslanden heel langzaam - het gaat beslist niet overal zo vlot als in (bijvoorbeeld) de Wijlre-akkers.

Eén ding lijkt wel duidelijk: voor het oplossen van de mest-, ammoniak- en verdrogingsproblemen biedt het verbeterd samenwonen respectievelijk de aangepaste lat-relatie tussen landbouw en natuur op te zijner tijd 14.000 ha slechts een geringe bijdrage. In de eerste plaats doordat ook die 14.000 ha maar 18 procent is van de totale oppervlakte landbouwgrond in Limburg.

In de tweede plaats doordat de beheers- en reservaatgebieden maar een beperkt deel van de infiltratiegebieden behorend bij de natte natuurgebie-

den omvatten. Veel relatienotagebieden liggen juist in de laagste delen van beekdalen, daar waar kwel optreedt of behoort op te treden.

In de derde plaats doordat tot nu toe voor niet meer dan ca. 22% van het in totaal aangewezen oppervlak - ofwel 2% van de totale oppervlakte landbouwgrond in Limburg - 'zware' overeenkomsten zijn afgesloten of verwerking gerealiseerd is.

Voorlopig lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat verwerving van landbouwgronden en een actiever milieubeleid voor de agrarische sector nog onmisbaar zijn voor het duurzaam behoud van de natuurwaarden van agrarisch cultuurland én voor de bescherming van natuurgebieden. Aan de Limburgse boeren de uitdaging om - in samenwerking met natuurbeschermers - te laten zien dat het óók met beheersovereenkomsten kan.

Torben Mulder

VERENIGINGSNIEUWS

IKL ZOEKT SAMENWERKING MET STUDIEGROEPEN

De Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) tracht het draagvlak voor natuur en landschap in Limburg in toenemende mate uit te breiden naar nieuwe groepen vrijwilligers. In dit verband nodigt de stichting IKL de studiegroepen van het Genootschap uit om projecten op het gebied van soortenbescherming of natuurontwikkeling aan te dragen. Vervolgens kan de stichting IKL vrijwilligers en zonodig eigen personeel inzetten om deze projecten te realiseren.

Natuur op weg

In het in 1992 vastgestelde beleidsplan 'Natuur op weg' rekent de stichting IKL het herstel en onderhoud van landschapselementen tot haar hoofdtaken. Soortenbescherming en kleinschalige natuurontwikkeling zijn aan dit takenpakket toegevoegd. De stichting coördineert deze projecten en draagt zorg voor de uitvoering. Vrijwilligers spelen in dit verband een belangrijke rol. Zij voeren heel concreet onderhoudsprojecten uit. In toenemende mate gaan verenigingen met uiteenlopende doelstellingen aan de slag in de natuur. Uit deze groei van het aantal in het landschap actieve vrijwilligers blijkt dat het draagvlak voor het beheer van natuur en landschap toeneemt.

Achterstallig onderhoud van landschapselementen

Onderhoud van kleine landschapselementen

is een voorwaarde om het element en de ecologische functie van dit element te behouden. Kleine landschapselementen die niet meer worden onderhouden, zijn onderhevig aan verval. Op termijn kan dit overlast voor grondgebruikers veroorzaken, waardoor deze elementen op den duur zullen verdwijnen. Het verdwijnen van bijvoorbeeld knotwilgen was voor veel vrijwilligers eind jaren zestig aanleiding om de handen uit de mouwen te steken. Uiteindelijk ontplooiden deze vrijwilligers ook activiteiten voor het behoud en herstel van houtwallen, poelen en hoogstamboomgaarden. Sinds 1982 voert de stichting IKL in Limburg dit werk op professionele basis uit en ondersteunt zij vrijwilligers bij dit belangrijke werk.

Natuurontwikkeling

Daar waar mogelijk zet IKL kleinschalige natuurontwikkelingsprojecten op. Een voorbeeld is te vinden in de gemeente Echt. In samenwerking met de paters van abdij Lilbosch, de provincie Limburg en een speciaal opgerichte overleggroep Lilbosch werd een complex van poelen en schrale, drassige plekken geschapen. De inrichtingswerkzaamheden werden door een particulier bedrijf uitgevoerd. Het project was mogelijk door een provinciale subsidie in het kader van de Regeling Ontwikkelingsprojecten Natuur en Landschap.

Kerkuilen

Het kerkuilenproject werd opgestart in 1991. In dit verband zette de stichting IKL een provinciaal netwerk van vrijwilligers op, die

zich inzetten voor de groei van de broedgelegenheid voor de Kerkuil. De vrijwilligers benaderen eigenaren van geschikte gebouwen met de vraag of kerkuilkasten kunnen worden geplaatst. Met steun van de provincie en diverse fondsen kunnen deze kasten kosteloos worden verstrekt. Het aantal geplaatste kerkuilkasten bedraagt inmiddels 640 stuks. De registratie van de broedgevallen geschiedt sinds enkele maanden door de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap.

Vleermuizen

Ook andere bedreigde diersoorten krijgen de aandacht van de stichting IKL. Vanaf 1991 richt IKL in dit kader winterverblijfplaatsen voor vleermuizen in. Een grafkelder werd samen met de gemeente Voerendaal en subsidie van de provincie omgebouwd tot verblijfplaats. Bij kasteel Well werden twee kelders verbeterd. Dit project werd in samenwerking met het toenmalige consulentchap NMF uitgevoerd. In de zomer van 1993 begeleidde IKL Roermondse scholieren van een lagere beroepsopleiding bij het geschikt maken van twee bunkers voor vleermuizen. Tenslotte voerden vrijwilligers van een ANWB-landgoedkamp een plan van het IVN-Weert e.o. uit om een rivierkazemat uit de Peel-Raamstelling als winterverblijf in te richten. De projecten in Nederweert en Swalmen kwamen tot stand met de financiële steun van beide gemeenten.

Poelen

Ondanks het ontbreken van een structurele